

1961-1965 Arasındaki Kıbrıs Sorunu: Arşivler ve Basın Aracılığıyla Bu Konudaki Kamuoyu Görüşünün İncelenmesi

Muhibbe Erdoğan¹

Öz

Doğu Akdeniz’de stratejik bir konumda olan Kıbrıs, çağlar boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. 1570-1571 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetine giren Kıbrıs, *Millet Sistemi* içinde 300 yıl boyunca barış içinde yaşamıştır. Ancak Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan ulusçuluk akımıyla birlikte Osmanlı topraklarında kardeşçe yaşayan Hristiyan unsurlar bağımsız birer devlet haline gelmiştir. Bu süreçte Yunanistan’ın da bağımsızlığını kazanması ve *Megali İdea* düşüncesinin sonucunda ENOSİS fikrinin geliştirmesinden sonra Kıbrıs’taki Rumlarda da ayrılıkçı hareketler görülmüştür. Ayrılıkçı hareketleri engellemek isteyen Osmanlı Devleti, Kıbrıslı piskoposlara daha geniş haklar vermişse de var olan faaliyetlerin önüne geçememiştir. Böylelikle Osmanlı’nın adayı koruyamamasından dolayı Kıbrıs, İngiliz egemenliğine geçmiştir. Fakat Yunanistan ENOSİS’te yer alan Kıbrıs’tan hiç vazgeçmemiştir. Öncelikle adadaki İngiliz varlığından kurtulan Yunanistan, adadaki Türkleri yok etmek için 1961 yılından itibaren Rumlar sayesinde Türklere hem psikolojik hem de fiziksel baskı uygulamıştır. Yaşanan bu olaylar karşısında hem Türkiye Cumhuriyeti ile bu konu hakkında çalışan öğrenci birlikleri hem de yurtdışında yaşayan Türkler ve Irak’taki bazı cemiyetler de Kıbrıs için mücadele etmiştir. Çalışmamızda da Beştepe’de bulunan Cumhurbaşkanlığı Arşivi’nde yer alan belgeler incelenecektir. İlgili konuya yardımcı olması açısından ise bilimsel eserler ve süreli yayınlardan faydalanılacaktır. Dolayısıyla bu konuya mikro bir katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Basın, Irak, Kamuoyu, Kıbrıs, Türkler, Rumlar.

The cyprus issue between 1961 and 1965: An examination of public opinion on this issue through archives and the press

Abstract

Cyprus, which has a strategic location in the Eastern Mediterranean, has hosted various civilizations throughout the ages. Cyprus, which came under Ottoman rule between 1570-1571, lived in peace for 300 years within the Millet System. However, with the nationalist movement that emerged after the French Revolution, Christian elements living in brotherly relations on Ottoman lands became independent states. During this process, after

¹ **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Dr., Muhibbe Erdoğan, Bağlı bulunduğu kurum yok, mail adresi: erdoganmuhibbe@gmail.com. ORCID: 0000-0003-4676-9782.

Atıf/Citation: Erdoğan, M. (2025). 1961-1965 arasındaki Kıbrıs sorunu: Arşivler ve basın aracılığıyla bu konudaki kamuoyu görüşünün incelenmesi *Bursa Uludağ Journal of Economy and Society*, 44(1). 87-115.

Greece gained independence and the development of the ENOSIS idea as a result of the Megali Idea idea, separatist movements were also seen among the Greeks in Cyprus. Although the Ottoman State, which wanted to prevent separatist movements, granted broader rights to the Cypriot bishops, it could not prevent the existing activities. Thus, due to the Ottoman failure to protect the island, Cyprus came under British rule. However, Greece never gave up on Cyprus, which was included in ENOSIS. First of all, Greece, which got rid of the British presence on the island, applied both psychological and physical pressure to the Turks thanks to the Greeks since 1961 in order to destroy the Turks on the island. In the face of these events, both the student unions working on this issue together with the Republic of Turkey, the Turks living abroad and some societies in Iraq have fought for Cyprus. In our study, the documents in the Presidential Archives in Beştepe will be examined. In terms of helping the relevant subject, scientific works and periodicals will be used. Therefore, it is aimed to make a micro contribution to this subject.

Keywords: Archive, Press, Iraq, Public, Cyprus, Turks, Greeks.

1. Giriş

3572 millik yüz ölçümü ile Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs; Türkiye'ye 70 km, Suriye'ye 100 km, Lübnan'a 200 km, İsrail'e 304 km, Mısır'a 384 km ve Yunanistan'a 800 km uzaklıkta bulunmaktadır (Tamçelik, 2002:3-4). Bu stratejik konumundan dolayı Kıbrıs birçok uygarlık tarafından egemenlik altına alınmıştır (Çevikel, 2008:182). Bu bilgiler ışığında, adanın stratejik açıdan önemi anlaşılmıştır. Adanın stratejik öneminin farkında olan Osmanlılar da yapılan uzun hazırlıklar sonucunda Ağustos 1571 tarihinde burayı fethetmiştir (Bilgin, 2015:79-100). Osmanlıların adayı fethetmesinden sonra din ayrımı yapmaksızın Kıbrıs halkı refah içinde yaşamıştır (Kazıcı, 1994:334). Hatta Osmanlılar Kıbrıs Rum Ortodoks başpiskoposlarına geniş haklar tanıyarak onların dini ve ekonomik olarak güçlendirmiştir (Hakeri, 1997:7). Uzun bir süre boyunca adada barış içinde yaşayan Rumlar için Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan ulusçuluk akımından etkilenmesiyle birlikte Büyük Yunan Krallığı'nı kurmayı hedefleyen Megali İdea'nın bir parçası olan ENONİS düşüncesi ortaya çıkmıştır (Yellice, 2012:13-26; Erdem, 2018:408-424). Ortaya çıkan bu düşünceden etkilenen Rumlar da Osmanlı'dan ayrılmak için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır (Yalçınkaya, 1998:322; Gürel, 1984:13). Ayrıca Avrupa'da bürokratik devlet sistemiyle birlikte devletlerin siyaseti de değişmeye başlamıştır (Akalin & Çelik, 2012:21; McNeil, 1994:457; Skocpol, 2004:329). Çünkü bu yeni devlet anlayışında devletler arası rekabet farklı bir boyuta taşınmıştır.

Oluşan bu rekabet ortamında Rusya sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmek için Balkanlarda faaliyete başlamıştır. Rusya'nın bu tavrı İngiltere'nin hoşuna gitmemiştir. Çünkü İngiltere için Hindistan yolu güvende olmak zorundadır (Gürel, 1984:20). Bu nedenle İngiltere, 1875 yılında başlayan Bosna-Hersek İsyanı'nın bir an önce bitirilmesinden yanadır. Ancak bu isyan ile Osmanlı-Rusya arasında çıkan 93 Harbi sonucunda imzalanan Ayestefanos Antlaşması da İngiltere'nin hoşuna gitmemiştir. Dolayısıyla İngiltere, Berlin'de yeni bir konferans düzenleyerek Hindistan yolunu güvence altına almak istemiştir (Karal, 1983:73; Tuncer, 2012:28-29). İngiltere'nin bu isteğini yerine getirmek için Osmanlı Devleti ile aralarında 4 Haziran 1878 tarihinde *Niyet Antlaşması* imzalanmıştır. Böylelikle Kıbrıs'ta İngiliz idaresi dönemi başlamıştır (Shaw & Kural Shaw, 1994:286). Sonunda İngiliz yönetimine kavuşan Rumlar, ENOSİS'in gerçekleşeceğini ve adanın Yunanistan'a bağlanacağını ummuşlardır. Ancak adada kurulan İngiliz yönetimi, hem Rumların ve Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin hem de adada yaşayan Türklerin Osmanlı döneminde elde ettikleri hakları ellerinden almıştır (Gazioğlu, 1997:41; Yüksel, 2009:163). Fakat Adadaki İngiliz yönetimin almış olduğu bu kararlar ENOSİS'i etkilememiştir. ENOSİS'i gerçekleştirmek isteyen Rumlar, adadaki Türklere saldırılarda bulunmaya başlamıştır (Karal, 1983:115; Tuncer, 2012:33). Yapılan araştırmalar sonucunda, İngilizler'in ENOSİS ile ilgilenmedikleri anlaşılmıştır.

I. Dünya Savaşı başladığında ise Kıbrıs, İngiliz yönetiminde bir Osmanlı mülkü olma durumunu sürdürmüştür. Ancak Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine İngiltere, Kasım 1914'te Kıbrıs'ı ilhak etmiştir (Gazioğlu, 2002:1495). Adanın İngiliz yönetimine devredilmesinden sonra Kıbrıs Türkleri, Anadolu ile bağlarını koparmamıştır. Bu nedenle hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Milli Mücadele boyunca Kıbrıslı Türkler, Anadolu'nun maddi ve manevi olarak yanında yer almıştır (Yalçın vd., 2005:346-352). Millî Mücadele'nin kesin bir Türk zaferi ile sonuçlanmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti ile savaşa katılan devletler arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde *Lozan Antlaşması* imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmanın 20 ve 21. maddeleri de Kıbrıs'ın durumu ile ilgilidir. Buna göre, Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilip adadaki Türklerin vatandaşlıkları düşürülecektir (Meray, 2001:7). Lozan'da alınan kararlardan sonra İngiltere, 10 Mart 1925'te Kıbrıs'a Kraliyet kolonisi statüsü vermiştir (Kaya, 2023:548). Adanın yeni statüsü doğrultusunda adadaki Türklerin bir kısmı Türkiye'ye göç etmeye başlamıştır. Fakat adadan ayrılmak istemeyen Türklerin çıkarlarını korumak için Türkiye Cumhuriyeti burada bir konsolosluk açmıştır (Keser, 2013:60; Öksüz, 1999:35-38). Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs'taki Türkler ile ilgilenmeye devam etmiştir. Türkiye ile Kıbrıs Türkleri arasında kurulan ilişkiler sonucunda Atatürk ilke ve inkılaplarından onlar da etkilenmiştir (Öz, 2016:1262-1291; Akgün 2006:415-436).

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda hassas davranmasına rağmen Rumlar, ENOSİS düşüncesinden vazgeçmemiştir. Bu konu hakkında İngiliz yönetimine başvuran Rumlar, olumlu bir sonuç alamamıştır (Göktürk, 2008:337-338). Bu durumda Rumlar, şiddete başvurmak için fırsat aramaya başlamıştır (*Hakimiyeti Milliye*, 24 Teşrinisani 1931:5). Rumların isteklerini göz ardı eden adadaki İngiliz yönetimi, 11 Ağustos 1931 tarihinde Yeni Gümrük Yasası'nı çıkarmıştır. İlgili yasadaki memnun olmayan Rumlar, Papaz Nikodimos Milonas ve Kıbrıs Yunan konsolosu Kiru'nun kışkırtmalarıyla 21 Ekim 1931'de ENOSİS için ayaklanmıştır (Çakmak, 2009:103; İsmail, 2000:44-45). Bu isyana katılmamış olan Türkler ise yeni bir baskı sistemiyle karşı karşıya kalmıştır. Buna göre; milli bayramların kutlanması, ev ve iş yerlerine Türk bayrağı asılması yasaklanmış olup Türk Lisesi'nin adı da İslam Lisesi olarak değiştirilmiştir (Keser, 2007:27; Oktay, 2015:56). Dolayısıyla adadaki Türk varlığından İngilizler de rahatsız olmaktadır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla adanın stratejik önemini bir kez daha kavrayan İngiltere, ENOSİS faaliyetlerini yasaklamıştır (Fırat, 2009:594). Bu süreçte ENOSİS için Türkler ve Rumlar arasında yaşanan mücadelenin çok az olduğu belirtilmektedir (Ertekün, 1984:2).

II. Dünya Savaşı sonrasında ise Kıbrıslı Rumlar, ENOSİS için yeniden çalışmaya başlamıştır (Kasım, 2007:58). Bu duruma karşı çıkmak isteyen Türkler 11 Aralık 1949 tarihinde Lefkoşa'da bulunan Ayasofya Meydanı'nda bir miting düzenlenmiştir (Alasya, 1992:531). Kıbrıs'ta yaşanan olaylar karşısında adanın var olan statükosunun devamlılığını isteyen Türkiye, Kıbrıs'ın İngiliz hâkimiyetinde kalmasından yanadır (Armaoğlu, 1963:19). Dolayısıyla adada yaşanan olayları göz ardı etmiştir.

1950 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin ada hakkındaki düşünceleri değişmemesine rağmen 8 Ekim 1950 tarihinde Makarios'un (Mikail Hristodolu Muskos) Rum Ortodoks Başpiskoposu olarak seçilmesiyle birlikte ENOSİS'in örgütlenmesi süreci hızlanmıştır. Kıbrıs'ta yaşanan bu gelişmeye kayıtsız kalamayan Yunanistan, İngiltere ve ABD'ye ziyaretler düzenleyerek bu konunun uluslararası bir mesele haline gelmesini sağlamıştır. Yunanistan'ın bu ziyaretlerinin ardından Frans'a'da konuyla ilgilenmeye başlamıştır (Savrun, 2018:76). Kıbrıs, uluslararası bir sorun haline gelirken Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) girebilmek için bu meseleye temkinli yaklaşmayı seçmiştir (Değerli, 2012:89). Ancak Yunanistan, 1954 yılında Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler (BM)'e taşımıştır. Bu süreçte Türkiye, İngiltere'nin ada yönetiminden çekilmesi halinde Türkiye'ye iade

edilmesini savunmaya başlamıştır (Coşkun, 2018:858). Yunanistan'ın isteği üzerine 14 Aralık 1954'te konuyu inceleyen BM, Kıbrıs sorununun kendilerini ilgilendirmediğine karar vermiştir (Akşam, 15 Aralık 1954:1-2). Böylelikle Yunanistan'ın ilk uluslararası girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yunanistan'ın bu girişiminden sonra 1 Nisan 1955 tarihinde Rumlar, Kıbrıs Mücadelesi için Milli Teşkilat (EOKA)'ı kurup başına da General Grivas'ı getirmiştir (Gürün, 1983:386). EOKA'nın 1 Nisan 1955 tarihinde Lefkoşa'da yaptığı terör eylemleri sonrasında (Savrun, 2018:85) Türkiye Kıbrıs meselesinde taraf olması gerektiğini anlamıştır.

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar karşısında İngiltere, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Londra'ya davet etme kararı almıştır. Bu kararı Kıbrıs üzerinde Türkiye'ye söz hakkı tanımak olarak algılayan Yunanistan bu karardan memnun olmamıştır. 29 Ağustos 1955'te toplanan *Londra Konferansı*'nda Yunanistan, *ENOSİS*'i; Türkiye ise adanın statükosu değişecekse eski sahibine iadesini savunmuştur (Gürün, 1983:387). Konferans devam ederken 6 Eylül 1955 tarihli İstanbul Ekspres gazetesinde Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığına dair bir haber yayınlanmıştır (Güven, 2005:72). Haberin ardından önce gösterilerle başlayan süreç, Rum işyerlerinin yağmalanmasıyla devam etmiştir. Yaşanan bu olay sonrasında Türkiye, saygın olmayan bir ülke konumuna getirmiştir (Eroğul, 1998:173-174). 1956 yılında ise Süveyş Krizi sonrasında İngiltere, Ortadoğu'daki etkinliğini kaybetmiştir (Kılıoğlu, 2021:726-757). 1957 yılına gelindiğinde ise adadaki Türkleri Rum teröründen korumak için 15 Kasım 1957 tarihinde Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur (Yüksel, 2018:325). Böylelikle adada var olan gergin yaşayış sonucunda bir arabulucuya ihtiyaç duyulmuştur. Bu görevi üstlenen İngiltere, ilk olarak 29-30 Ocak tarihlerinde toplanan Bağdat Konferansı'nda Türkiye ile Kıbrıs meselesi konuşmuştur (Armaoğlu, 1963:413). Fakat bu toplantıdan bir sonuç çıkmaması üzerine NATO yetkilileri, Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının görüşerek Kıbrıs hakkında nihai kararı vermelerini istemiştir. İlgili dışişleri bakanlarının görüşmesinden sonra Londra'da Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Yunan Başbakanı Konstantinos Karamanlis bir araya gelmiştir (Gürün, 1983:393; Göktepe, 2002:1752). Yapılan görüşmeler sonucunda 19 Şubat 1959 tarihinde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Gürün, 1983:394). Dolayısıyla adaya kısa süreli de olsa bir sükûnet gelmiştir.

Çalışmamızın amacı ise 1961-1965 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşananlar karşısında oluşan ve oluşturulmaya çalışılan kamuoyu görüşlerinin incelenmesidir. Bu konuda gazete haberleriyle birlikte yeni faaliyete geçen Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivinden edinilen belgeler ve tamamlayıcı bilimsel eserler sayesinde özgün bir çalışma ortaya çıkacaktır.

2. 27 Mayıs İhtilali'nden Kanlı Noel'e kadar Kıbrıs meselesi ve kamuoyu

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türkiye'nin iç ve dış politikada yaşadığı sorunlar neticesinde 27 Mayıs İhtilali yaşanmıştır (Oran, 2005:667; *Yeni Sabah*, 27 Mayıs 1960:1). İhtilalin hemen ardından kurulan Milli Birlik Komitesi (MBK) yayınladığı bildiride, Kıbrıs konusunda antlaşmaların geçerli olduğunu belirtmiştir (Kaya, 2024:87). Dolayısıyla Türkiye açısından Kıbrıs ile ilgili herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Türkiye'nin bu tutumu, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçim sonucunda kurulan I. İnönü Koalisyon Hükümeti tarafından da devam ettirilmiştir. Ancak adadaki Rumlar, Türklerin anayasal haklarını kullanmalarından rahatsız olmaya başlamıştır (Uçarol, 2010:964). Bu arada adada yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiliz Milletler Topluluğuna (Commonwealth) katılma kararı almıştır (Cankat, 2015:199). Alınan kararı değerlendiren İsmail Orhangazili'ye (1961) göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Commonwealt'a katılması Rumları ENOSİS'ten uzak tutacaktır (Orhangazili, *Milliyet*:2). Fakat Rumların ENOSİS'ten vazgeçmek gibi bir düşüncesi bulunmamaktadır.

Yaşanan süreci değerlendiren adadaki Rumlar, Türklere karşı ciddi saldırılara başlamıştır. İlk saldırı 25 Mart 1962 tarihinde Lefkoşa'da bulunan Bayraktar Türbesi ile Bayraktar ve Ömeriye Camilerine bomba konulması olayıdır (*Cumhuriyet*, 26 Mart 1962:1). Yaşanan bu olay hem İnönü hükümetinde hem de Türk halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bir bildiri yayınlayan İnönü hükümeti, olayın sorumlularının yakalanmasını istemiştir (Önalp, 2010:111). Bombalama olayına bir tepki de Kıbrıs Yüksek Tahsil Gençliği'nden gelmiştir. 26 Mart 1962'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e telgraf çekilerek olay karşısında hükümetin tutumunun beğenildiği ifade edilmiştir (T. C. Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi (CCGA), 04003206-1). Aynı şekilde 26 Mart 1962 tarihinde TBMM'de de bu olay ele alınmıştır (TBMM Tutanak Dergisi (TBMMTD), D.I. C. IV, B. 65, 26 Mart 1962: 120-121). Ayrıca bombalama olayını protesto etmek için Bolu ve Adana'da sessiz yürüyüşler düzenlenmiştir (*Milliyet*, 29 Mart 1962:5). Türkiye'nin bu hassas tavrına karşılık Rumlar, kendi okullarına bomba koyarak Türklerin misilleme yaptıklarını iddia etmeye çalışmıştır (*Milliyet*, 29 Mart 1962:5). Dolayısıyla Rumlar, yaptıkları saldırının sorumluluğunu almaktan kaçınıp Türkleri de asılsız iftira ile suçlamayı amaçlamıştır. Basının buradaki tutumu incelendiğinde, haberi vermekle yetindiği ve halkı galeyana getirecek her türlü söylemden kaçındığı anlaşılmıştır.

Yaşanan bu olayın ardından Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Londra ve Zürih Antlaşmalarının uygulanma süreçlerini görüşmek üzere Türkiye'ye gelmiştir. 22-26 Kasım 1962 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu ziyaretin programı incelendiğinde, Türkiye'nin bir devlet adamına yakışır bir karşılama töreni hazırladığı tespit edilmiştir (CCGA, 04003276-1). 22 Kasım 1962'de Makarios'a yapılan karşılama töreninde konuşan Gürsel, iki halk arasında ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (CCGA, 04003278-1). Makarios da yaptığı konuşmada aynı duyguları taşıdığını ifade etmiştir (CCGA, 04003278-3). Her iki konuşmada göz önüne alındığında, politik bir dil kullanılmıştır. Çünkü ziyaret esnasında Başbakan İsmet İnönü ile görüşen Makarios, Anayasa tadilatı için tek yetkili olmayı teklif etmiştir. Ancak İnönü, bu teklifi reddetmiştir (Toker, 1992:187). Böylelikle Türkiye'nin Kıbrıs konusunda taviz vermeyeceği anlaşılmış olup kamuoyunun hükümete karşı güveni de sarsılmamıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda hassas davranmasına rağmen Makarios, Londra ve Zürih Antlaşmaları ile garanti altına alınan Türk belediyelerini lağvetme kararı almıştır (Gönlübol, 1996:328). Ancak Türkiye, Makarios'un bu kararını kabul etmemiştir (Karakoç, 2020:2319). Yaşanan süreci değerlendiren Türk Cemaat Meclisi, 1 Ocak 1963 tarihinden itibaren geçerli olacak Belediyeler Kanunu'nu çıkartmıştır. Dolayısıyla var olan Türk belediyeleri çalışmalarına devam edebilmiştir. Alınan bu karar karşısında Türk belediyelere yapılması gereken yardımlar da Makarios tarafından engellenmiştir. Yardım alamayan Lefkoşa, Lamarka, Magosa, Baf ve Limasol belediyelerine Ankara, İzmir, Antalya, Adana, İstanbul belediyeleri destek göndermiştir (Cankat, 2015:212-216). Böylelikle halkın Kıbrıs duyarlılığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Makarios ise Belediyeler Kanunu'nun iptali için Kıbrıs Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Ancak Makarios davayı kaybetmiştir (*Milliyet*, 26 Nisan 1963:1). Başarısızlığının ardından Makarios Türkleri azınlık statüsün getirecek olan Anayasa değişikliği teklifini bir kez daha gündeme getirmiştir (Tolgay, 1998:79). Fakat Makarios'un bu isteği bir kez daha Türkiye tarafından reddedilmiştir (*Milliyet*, 7 Aralık 1963:1,7).

Türklerin bu kararlı tutumu karşısında Rumlar bir kez daha kanlı eylemlere başvurmuştur. 21 Aralık 1963 tarihinde Rum milis güçleri, bir Türk kadınının üzerini yasadışı bir şekilde aramak istemiştir. Olayı protesto etmek isteyen Türkler, Rumların açtığı ateş sonucunda ciddi kayıplar yaşamıştır (Sertel, 2008:213). Yaşanan olayı haber alan Kıbrıs Türk Yüksek Tahsil Gençliği, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e 22 Aralık 1963'te bir protesto telgrafı göndermiştir (CCGA, 0400296-1). Türklerin Kıbrıs konusunda herhangi bir girişimde bulunmamasından cesaret alan Rumlar, 24 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa'da Türklere saldırmıştır. Bu saldırının ardından dönemin başbakanı İsmet İnönü

tarafından verilen emir ile Türk uçakları alçaktan uçarak Rum saldırılarını engellemiştir (Erdoğan, 2024:256-257). Kanlı Noel adı verilen olayın ardından 26 Aralık 1963 tarihinde Sorbonne Üniversitesinde matematik asistanlığı yapan Ahmet Abidik, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bir mektup göndermiştir. Mektupta Abidik, uçakların Kıbrıs'ta alçak uçuş yapmalarından dolayı duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Ancak Abidik'e göre, yaşanan olayların Fransız basınında yer alma şekli konusunda hızlı davranmamıştır (CCGA, 04004437-1). Ahmet Abidik'in mektubu incelendiğinde, Türk dış politikasının uygulanış şekline memnun olmadığı anlaşılmıştır. Ahmet Abidik'in aksine dönemin Başbakanı İsmet İnönü radyoda yaptığı konuşmada, vatandaşların her türlü asayişsizlikten kaçınmalarını istemiştir (Turan, 2004:467). Böylelikle hükümetin halktan farklı düşündüğü ortaya çıkmıştır. İnönü'nün düşüncesini doğru bulan Türk gençliği ise Kıbrıs halkına yardım için harekete geçmiştir (Cankat, 2015:230). Dolayısıyla Kıbrıs meselesi hakkında Türkler arasında da görüş ayrılıkları mevcuttur.

3. Kanlı Noel'den 1965'e kadar Kıbrıs Meselesi ve Türk kamuoyu

Kanlı Noel'in yaşanmasından sonra 11 Ocak 1964 tarihinde Londra'da garantör devlet statüsünde olan Türkiye, İngiltere, Yunanistan'la birlikte Kıbrıs Türk ve Rum temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir (Arıkdoğan, 2019:77). Bu konferansta konuşan dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Londra ve Zürih Antlaşmalarıyla adada kurulan dengenin bozulduğunu belirtip bu durumun sorumlularının hesap vermesi gerektiğini savunmuştur (Erim, 1975:237). Konuyla ilgili kişisel görüşlerini kitabında dile getiren Erkin, yaşanan sürecin ardından Türk ve Rum topluluklarının ayrı devletler olarak adada yaşamaları daha uygun olacaktır (Erkin, 1987:357-358). Erkin'in düşünceleri göz önüne alındığında, bağımsız bir Türk Kıbrıs Cumhuriyeti fikrinin oluşmaya başladığı tespit edilmiştir. Zaten 16 Ocak 1964 tarihli toplantıda Rauf Denktaş, iki toplumun da ayrı muhtariyet olarak yaşamalarının uygun olacağını belirtmiştir (Kohen, *Milliyet*:1,7). Denktaş'ın teklifine sıcak bakmayan İngiltere, adada çoğunluk sistemine göre bir yönetim şekli önermiştir. Ancak Türk tarafı bu teklifi reddetmiştir (Kohen, *Milliyet*: 1,7). Konferansın çıkmaza girdiğini gören İngiltere, hem Türk hem de Rum temsilcilere Kıbrıs'ta ABD destekli bir NATO gücü bulundurma teklifinde bulunmuştur. Yapılan bu teklifi Türklere zaman kazandırmak olarak algılayan Rumlar, teklifi reddetmiştir. Fakat Türkler, Kıbrıs'taki Türk birliğinin takviyesi şartı ile teklifi kabul etmiştir (Kohen, *Milliyet*:1,7). 31 Ocak 1964 tarihinde iki tarafında uzlaşamaması sonucunda konferans dağılmıştır (Gülen, 2012:402).

Konferansın ardından ABD, İngiltere tarafından yapılan teklifi değerlendirmeye başlamıştır. 18 Şubat 1964 tarihinde toplanan BM, barış gücünün yanısıra sorunun çözümü için bir arabulucunun atanmasını istemiştir. BM'nin teklifini inceleyen Başbakan İsmet İnönü'ye göre, sorunun çözümünde Türk tezi savunulduğu için teklifi kabul etmekte bir sakınca yoktur (Denktaş, 1996:158). Ancak birliğin kurulması gecikince Rumlar, saldırılarına yeniden başlamıştır. Türkiye'nin yaşanan olaylara sert bir dille eleştirmesinden sonra BM Barış Gücü 14 Mart 1964'te adaya ayak basmıştır (Kürşad, 1978:101-102; Bölükbaşı, 2001:118-119). Oluşturulan BM Barış Gücü 27 Mart 1964 tarihinde resmen göreve başlamıştır (*Milliyet*, 27 Mart 1964:1). BM Barış Gücü'nün göreve başlamasından dolayı bir açıklama yapan TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Nihat Erim, bu gücün bir an önce kendilerini Rumlara kabul ettirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Erim'e göre, BM Barış Gücü görevini yerine getiremezse Türk halkı bu güce olan inancını yitirecektir (Cankat, 2015:252). BM Barış Gücü'nün göreve başlamasından sonra 4 Nisan 1964'te Makarios, Anayasa'yı feshettiğini açıklamıştır (Manisalı, 2000:41). Bu durumda Rumların hiçbir şeyden etkilenmediği ortaya çıkmıştır.

Makarios'un aldığı bu karar üzerine İnönü hükümeti, 5 Nisan 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonucunda, Makarios'un aldığı bu kararın

tanınmayacağı bildirilmiştir (*Milliyet*, 6 Nisan 1964:1,7; *Ulus*, 6 Nisan 1964:1,7). Türkiye'nin bu tavrına karşın BM Barış Gücü, Rumların çoğunlukta olduğu Kıbrıs Hükümeti'ni tek muhatap kabul ederek adadaki Türk varlığını yok saymıştır (Manisalı, 2000:41; Sarıca vd., 1975:69). Yaşananlardan cesaret alan Makarios, 27 Mayıs 1964'te çıkarılan bir yasa ile 18-59 yaş arasındaki Rum erkekleri sadece Rumlardan oluşan Milli Muhafız Ordusu'nda 6 ay askerlik yapmaya zorlamıştır (Gülen, 2012:408). Makarios'un peş peşe aldığı kararlar sonucunda Türkiye, Kıbrıs'a askeri bir müdahalede bulunmayı gündemine almıştır (Aydoğdu, 2005:65). Gelişmeleri yakından takip eden dönemin ABD Büyükelçisi Reymond A. Hare, Washington'a gönderdiği raporda Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahalede bulunmaya hazırlandığını bildirmiştir (Uslu, 2000:96). Türkiye'nin olası bir askeri operasyonunu durdurmak isteyen ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta Johnson, operasyonun hem Garantörlük Antlaşması'na hem de NATO'ya aykırı olduğunu, adadaki çalışmaların sonuçlanmadığını, bu meselenin ikili ilişkilerle çözülemeyeceğini ve olası operasyonda ABD'nin Türkiye'ye verdiği silahları kullanamayacağını belirtmiştir. Johnson'un mektubuna cevap veren İnönü ise olası müdahaleden ABD'nin bilgisi dâhilinde yapılacağını belirttikten sonra NATO ve BM'nin bu meselede yeterli olamadığını, uyarıların Yunanistan'a yapılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir (Erdoğan, 2024:268-269). Böylelikle Türk-Amerikan ilişkileri sorgulanmaya başlanmıştır.

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar yurt dışında ikamet eden Türkler tarafından izlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivinde bulunan 11 Haziran 1964 tarihli rapor bunun örneklerinden biridir. ABD'nin Florida eyaletinde yaşayan Prof. Dr. Nejat Veziroğlu, olayları yüz karası olarak değerlendirip *Kıbrıs Problemi ve Çözüm* adlı bir rapor hazırladığını bildirmiştir. Raporun ilk kısmında, Kıbrıslı Türklerin İngiliz egemenliğinden 1964 yılına kadar yaşadığı sorunlar maddeler halinde anlatılmıştır. Ardından Türk-Yunan dostluğundan bahseden Veziroğlu'na göre, Yunanistan bu dostluğun kıymetini bilmemiştir. Bu yüzden Kıbrıslı Türkleri korumak adına Türkiye'nin adaya asker çıkartması gerekmektedir. Dolayısıyla hem Kıbrıslı Türklerin acıları son bulacak hem de Türkiye'nin güçlü bir devlet olduğu tüm dünyaya ispatlanacaktır. Ancak olası bir çıkartmanın aleyhinde çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlar; çıkartmanın yapılması halinde bir Türk-Yunan savaşı çıkacağı, NATO'nun zayıflayacağı ve dünya savaşına neden olacağı yönündedir. İlgili görüşleri değerlendiren Veziroğlu, bu görüşlerin hiçbirine katılmamaktadır. Nejat Veziroğlu, Kıbrıs'taki Anayasa değişikliğine karşın Yunanistan'dan Batı Trakya ve On İki Ada'nın istenmesi, bunun için şehirlerde mitinglerin yanısıra radyo yayınları da yapılması gerektiğini iddia etmiştir. Daha sonra Kıbrıs çıkartması, hava yolu denetiminin Türklerin eline geçmesi ile başlayıp denizyolundan askerin karaya ayak basması ile bitirilmelidir. Çıkarma sonucunda ise Kıbrıs'taki olayların failleri adaletle teslim edilmelidir (CCGA, 04004460-1). Veziroğlu'nun raporu incelendiğinde, Yunanistanla ilgili olarak sadece Kıbrıs'ın değil Batı Trakya ve On İki Ada'nın da ele alındığı anlaşılmıştır. Fakat olaylar ele alınırken uluslararası ve ikili antlaşmalar yok sayılmıştır. Böylelikle iki ülke arasında çözüm yerine daha büyük sorunların ortaya çıkma ihtimali vardır.

Her ne kadar Türk halkı çıkarmadan yana olsa da İnönü hükümeti barışçıl yolları denemeye devam etmiştir. Bunun için 1964'ün ortalarına doğru dünyanın çeşitli ülkelerine iyi niyet elçilerinin gönderilmiştir (Erdoğan, 2024:276). İyi niyet elçilerinin çalışmaları sonucu 29 Mayıs 1964 tarihinde, Irak Din Âlimleri Cemiyeti Başkanı Emced El Zahavi'nin Müslüman ülkelerin devlet başkanlarına gönderdiği mesaj Türk Dışişlerine ulaşmıştır (CCGA, 04005106-1). Farsça olarak kaleme alınan bu metnin yazıldığı tarih ise hicri olarak 19 Zilhicce 1383 tarihlidir (CCGA, 04005106-2). Miladi olarak da 1 Mayıs 1964 şeklinde tarihlendirilen bu mesajda Zahavi, Hz. Muhammed'in Müslüman Müslüman'ın kardeşi olduğu sözünü hatırlatarak Kıbrıs'a yardım edilmesi gerektiğini bildirmiştir (CCGA, 04005106-3). Ancak yapılan araştırmalar sonucunda, bu mesaja hiçbir Müslüman ülkenin karşılık

vermediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Kıbrıs için dünya kamuoyu oluşturma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

4. Sonuç

Yüzyıllar boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapan Kıbrıs, 18. yüzyıldan itibaren devam eden ve çözülmemiş bir sorunun adıdır. Çalışmamızda 1961-1965 yılları arasında Kıbrıs Sorunu'nun kamuoyu üzerindeki etkileri, Beştepe'de bulunan Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivinde bulunan belgeler ışığında incelenecektir.

Türkiye açısından stratejik bir konumda olan Kıbrıs, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bir sorun haline gelmiştir. Büyük Yunanistan Krallığı'nın kurulmasını hedefleyen Megali İdea'nın bir parçası olarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için geliştirilen ENOSİS düşüncesi, adada barış içinde yaşayan Rumları etkilemeyi başarmıştır. ENOSİS'i gerçekleştirmek için büyük devletlerin yardımına ihtiyaç duyan Rumlar, yaptıkları çalışmalar sayesinde adaya İngiliz yönetimini getirmeyi başarmıştır. Ancak adada kurulan İngiliz yönetimi, ENOSİS'in karşısında olmayı seçtiği anlaşılmıştır. Hayal kırıklığına uğrayan Rumlar, isteklerinden vazgeçmemiştir. ENOSİS'i gerçekleştirmek isteyen Rumların ayaklanması üzerine ise İngiliz yönetimi, Rumları değil Türkleri cezalandırarak yanlış bir siyaset izlediği anlaşılmıştır. İngiltere'nin bu yanlış siyaseti karşısında Türkiye, yapılan antlaşmalara sadık kalmayı seçtiği tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye'nin NATO'ya iriş sürecinde de devam etmesiyle birlikte Rumlar, Türklere karşı silahlı mücadele için EOKA'yı kurmuştur. Rumların saldırılarını önlemek isteyen Türkler de TMT'yi kurma kararı almıştır. Böylelikle adadaki huzursuzluk ortaya çıkmıştır. Huzursuzluğu bitirmek için arabulucu görevini üstlenen İngiltere'nin çalışmaları sonucunda, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurularak adaya kısa süre de olsa sükûnet gelmiştir.

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Rumlar, ENOSİS'i gerçekleştirmek için taktik değiştirdiği tespit edilmiştir. İlk aşamada adadaki Türklerin kutsal saydığı mekânlara saldırılar düzenleyen Rumlar, Türkiye'nin kararlı tutumu sayesinde herhangi bir başarı elde edemedikleri anlaşılmıştır. Hükümetin bu tutumu da Kıbrıs Yüksek Tahsil Gençliği tarafından takdirle karşılandığı ortaya çıkmıştır. Ardından Makarios, hem Anayasa değişikliği talebinde bulunmuş hem de her iki cemaatin ayrı belediyeler tarafından yönetilmesini sağlayan Belediyeler Kanunu'nu çıkartmamıştır. Bu konularda Türkiye'nin kararlı tutumu sonucunda Rumlar, Türklere silahlı saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Kanlı Noel olarak bilinen bu saldırıların ardından ise özellikle yurt dışında yaşayan Türklerin bir kısmından eleştiriler gelmeye başlamıştır. Ancak yapılan eleştiriler incelendiğinde, hükümetin adaya karşı tutumundan ziyade yurt dışında kendini anlatamadığına yönelik olduğu görülmüştür.

Kanlı Noel'in yaşanmasından sonra hem Türkiye'de hem de İngiltere'de arayışları devam ettiği tespit edilmiştir. İngiltere'nin ABD destekli bir Barış Gücü önerisi Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak oluşturulan Barış Gücü'nün adada istenilen düzeni sağlayamaması ve Makarios'un aldığı kararlar sonucunda Türkiye yeni bir çözüm arayışına girdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla hem İnönü hükümetinde hem de yurt dışında yaşayan Türklerde adaya çıkarma Tür fikrinin oluşmaya başladığı gözlemlenmiştir. Ancak bu sorunun bu şekilde çözümlenmeyeceğini düşünen ABD, Johnson Mektubu ile Türkiye'yi durdurduğu anlaşılmıştır. Kıbrıs meselesinde Batı'dan ümidi kesen İnönü hükümeti ise iyi niyet elçileri aracılığıyla Ortadoğu ülkelerini Türkiye'nin yanında yer alması için çalışmıştır. İyi niyet elçilerinin çalışmaları neticesinde Irak Din Âlimleri Cemiyeti Başkanı Emced El Zahavi, Ortadoğu'da bulunan devlet yöneticilerini yardıma çağırmıştır. Fakat yapılan çalışmalar sonucunda,

Ortadoğu ülkelerinden herhangi bir yardım gelmemiştir. Böylelikle Türkiye'nin bu meselede yalnız bırakıldığı ortaya çıkmıştır.

Çalışmamamızın amacı, ilgili dönemi gazeteler ve Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi üzerinden incelemek olduğu daha önce de ifade edilmiştir. Bu bağlamda gazetelerin kamuoyu üzerindeki etkileri hakkında bir karşılaştırma yapılmalıdır. Gazete haberleri ve köşe yazıları ele alındığında, kamuoyunu kışkırtıcı hiçbir ifadeye rastlanmamıştır. Dolayısıyla basının hükûmetin Kıbrıs politikasını eleştirmediği anlaşılmıştır. Ancak ardı ardına yaşanan olaylar özellikle yurt içi ve yurt dışında yaşayan Türkleri etkilemiştir. Bu nedenle gerek protesto telgraflarıyla gerek çözüm raporlarıyla bu süreç hakkındaki düşüncelerini belirttikleri tespit edilmiştir. Fakat özellikle rapor hazırlayanların herhangi bir diploması bilgisi olmadığı için süreci zora sokacak isteklerde bulunduğu görülmüştür. Ayrıca yurt dışında yaşayan Türklerin ve uluslararası kamuoyu unsurlarının Türk basınına ne kadar takip ettiği tespit edilememiştir.

Kaynakça

- Akalın, D., Çelik, C. (2012) XIX. yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız rekabeti ve Osmanlı Devleti. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (3), 21-45.
- Akgün, S. (2006). Atatürk ilke ve inkılâplarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk kadınlarına yansımaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22 (64-65-66), 415-436.
- Akşam Gazetesi.
- Alasya, HF. (1964). İngilizler idaresinde Kıbrıs'ta tatbik edilen politika: Kıbrıs ve Türkler. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*.
- Alasya, HF. (1992) Kuzey Kıbrıs Türk cumhuriyeti. *Türk Dünyası El Kitabı*. (Cilt 1). *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, 510-545.
- Arıkdoğan, S. (2019). Mektup ve telgraflar bağlamında Kıbrıs meselesi(1948-1967) [Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü],
- Armaoğlu, F. (1963). Kıbrıs meselesi 1954-1959: Türk Hükümeti'nin ve kamuoyunun davranışları(karşılaştırmalı bir inceleme). A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Aydoğdu, A. (2005). Kıbrıs Sorunu'nda çözüm arayışları: Annan Planı ve referandum süreci. *Asil Yayın ve Dağıtım Ltd. Şti*.
- Bilgin, F. (2015). Kıbrıs'ın fethi için yapılan hazırlıklar(arşiv belgelerine göre). *Mukaddime*, 6 (1), 79-100.
- Bölükbaşı, S. (2001). Barışçı çözümsüzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs macerası. *İmge Kitabevi*.
- Cankut, A. (2015). Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin Kıbrıs politikaları ve kamuoyuna yansımaları(1955-1964). *MANAS Yayıncılık*.
- Cumhuriyet Gazetesi.
- Coşkun, Y. (2018). 1950'ler ve 1960'larda Kıbrıs sorunu ve Türk-İngiliz politikaları. *Tarih Okulu Dergisi(TOD)*, 11 (34), 853-868.
- Çakmak, Z. (2009). Kıbrıs'ta isyan(Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis isyanı ve Kıbrıs Türklerine etkisi). *IQ Kültür Sanat Yayıncılık*.
- Çevikel, N. (2008). Osmanlı Devleti'nde Kıbrıs'ın statüsü ve Osmanlının Kıbrıs politikası (1570-1878). Mustafa Bıyıklı (ed.), *Türk dış politikası: -Osmanlı dönemi-*. (Cilt 1). *Gökkubbe Yayınları*, (s. 181-218). İstanbul.
- Değerli, ES. (2012). Demokrat Parti döneminde Kıbrıs politikası (1950-1960). *Akademik Bakış*, 6 (1), 85-101.

- Denktaş, RR. (1996). Rauf Denktaş'ın hatıraları. (Cilt 1). Boğaziçi Yayınları.
- Erdem, N. (2018). Venizelos Arşivindeki belgelerle Kıbrıslı Ortodoks din adamlarının Enosis'e yönelik girişimlerine örnekler(1914-1954). Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 3 (1), 408-424.
- Erdoğan, M. (2024). Türk siyasi hayatında İsmail Kemal Satır(1943-1974). Berikan Yayınevi.
- Erim, N. (1975). Bildiğim ve gördüğüm ölçütler içinde Kıbrıs. Ajans Türk Matbaacılık Sanayii.
- Erkin, FC. (1987). Dışişlerinde 34 yıl: Anılar yorumlar. (Cilt 2, Kısım 2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eroğul, C. (1998). Demokrat parti: Tarihi ve ideolojisi. İmge Kitabevi.
- Ertekün, MN. (1984). The Cyprus dispute and The Brith of the Turkish Republic of Northern Cyprus. K. Rustm Brother.
- Fırat, M. (2009). Yunanistan'la ilişkiler. Baskın Oran (ed.), Türk dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler yorumlar 1919-1980. (Cilt 1). İletişim Yayınları, (s. 576-614). İstanbul.
- Gazioğlu, AC. (1994). Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878): 300 Yıllık Türk dönemine yeni bir bakış. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).
- Gazioğlu, AC. (1997). İngiliz yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952): Enosis çemberinde Türkler. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Gazioğlu, A. (2002). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs. Türkler, (Cilt 19) Yeni Türkiye Yayınları, 1495-1538.
- Göktepe, C. (2002). Londra ve Zürih antlaşmalarının hazırlık süreci ve Türk-İngiliz ilişkileri. Türkler, (Cilt 16). Yeni Türkiye Yayınları, 1743-1758.
- Göktürk, TB. (2008). Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis isteklerinin şiddete dönüşmesi:1931 İsyanı; -Öncesi ve sonrası. CTTAD, 7 (16-17), 335-363.
- Gönlübol, M. (1996). Olaylarla Türk dış politikası(1919-1995). Siyasal Kitabevi.
- Gülen, A. (2012). İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs politikası(1961-1965). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 50,389-428.
- Gürel, ŞS. (1984). Kıbrıs tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, ulusçuluk ve uluslararası politika. (Cilt 1). Kaynak Yayınları.
- Güven, D. (2005). Cumhuriyet dönemi azınlık politikaları bağlamında: 6-7 Eylül olayları, Bahar Şahin (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gürün, K. (1983). Dış ilişkiler ve Türk politikası(1939'dan günümüze kadar). A.Ü. S.B.F ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Hakeri, BH. (1993). Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs tarihi. K.K.T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. Hakimiyeti Milliye Gazetesi.
- İsmail, S. (2000). Kıbrıs'ta Yunan sorunu (1821-2000). Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.
- Kasım, K. (2007). Soğuk savaş dönemi sonrası Kıbrıs sorunu. Akademik Bakış, 1 (1), 57-72.
- Karakoç, E., Olkun, M. (2020). Dışişleri bakanı Feridun Cemal Erkin dönemi Türkiye'nin Kıbrıs politikası(1962-1965). Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 7 (4), 2311-2330.
- Karal, EZ. (1983). Osmanlı tarihi. (Cilt 8). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (2023). Atatürk dönemi Türk dış politikasının Kıbrıs Türk siyasal hayatına etkileri. Akademik Hassasiyetler, 10 (Cumhuriyet Özel), 537-559.
- Kaya, Y. (2024). Milli Birlik Komitesi döneminde Türkiye'nin dış politikası(1960-1961). Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi(METDER), 8 (1), 83-100.

- Kazıcı, Z. (2015). Osmanlı fethinden sonra Kıbrıs halkına yapılan muamele. Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, 1 (1), 39-47.
- Keser, U. (2007). Kıbrıs'ta yeraltı faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Keser, U. (2013). Lozan sonrası Kıbrıs unutuldu mu? sorusuna kesitsel bir bakış ve M. Remzi Okan", History Studies International Journal of Turkey, 5 (4 Special Issue on Lausanne), 55-80.
- Kıllıoğlu, ME. (2021). 1956 Süveyş krizi ve Ortadoğu'ya etkisi. Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 6 (2), 726-757.
- Kohen, S. (1964,17 Ocak). Denктаş, yeni bir taksim şekli teklif etti. Milliyet, 1,7.
- Kohen, S. (1964, 20 Ocak).Londra Konferansı tam çıkmaza girdi. Milliyet, 1,7.
- Kohen, S. (1964, 28 Ocak). İngiltere, Amerika'dan aktif yardım Talebinde Bulundu: Kıbrıs'a NATO kuvveti teklifini şartlı kabul edeceğiz. Milliyet, 1,7
- Kürşad, F. ve Haşım A. ve Sabahattin E. (1978). Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan emperyalizmi. Kutsun Yayınevi.
- Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-belgeler. (2001). (Takım 2, Cilt 2) Seha L. Meray (çev.), Yapı Kredi Yayınları.
- Manisalı, E. (2000). Düünden bugüne Kıbrıs. Cumhuriyet Kitapları.
- Milliyet Gazetesi.
- McNeil, WH. (1994). Dünya Tarihi. Alaeddin Şenel (çev.), İmge Kitabevi.
- Oran, B. (2005). 1960:1980: Göreli özerklik-3. Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olaylar, belgeler, yorumlar 1919-1980 (Cilt 1). (Baskın Oran, Ed.). İletişim Yayınları, 653-680.
- Orhangazili, İ. (1961, 23 Şubat). Kıbrıs cumhuriyetinin İngiliz Milletler Topluluğuna katılması iyi mi oldu?. Milliyet,2.
- Öksüz, H. (1999). Lozan'dan sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatan'a göçleri. Tarih ve Toplum, 31 (187),35-38.
- Önalp, E. (2010). Geçmişten günümüze Kıbrıs. Berikan Yayınevi.
- Öz, K. (2016). Kıbrıs Türk kimliğinin inşasında Atatürk ilke ve inkılâplarının etkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (5),1262-1291.
- Sarıca, M., Erdoğan T. & Özer E. (1975). Kıbrıs sorunu. İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası.
- Savrun, E. (2018). Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletlere taşınmasının ardından ortaya çıkan Yunan-Rum EOKA Tedhiş Örgütü. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (13), 75-89.
- Sertel, V. (2008). Kıbrıs'ta Rum-Yunan saldırıları ve soykırım. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Shaw, SJ, ve Shaw, EK. (1994). Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye reform, devrim ve cumhuriyet: Modern Türkiye'nin doğuşu 1809-1975 (Cilt 2). E Yayınları.
- Skocpol, T. (2004). Devletler ve toplumsal devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in karşılaştırmalı bir çözümlemesi. S. Erdem Türközü (çev.), İmge Kitabevi.
- Tamçelik, S. (1997). Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçişi (1878-1919). KKTC. Cumhurbaşkanlığı Basımevi.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi (CCGA).
- TBMM Tutanak Dergisi.
- Toker, M. (1992). Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları 1944-1973: İnönü'nün son başbakanlığı 1961-1965. Bilgi Yayınevi.
- Tolgay, A. (1998). Fırtına ve şafak. Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayını.
- Toluner, S. (1997). Kıbrıs uyuşmazlığı ve milletlerarası hukuk. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Tuncer, H. (2012). Kıbrıs sarmalı nasıl bir çözüm?. Kaynak Yayınları.
- Turan, İ. (2004). İsmet İnönü konuşma, demeç, makale, mesaj ve söyleşileri: 1961-1965. TBMM Basımevi, 2004.
- Uçarol, R. (2010). Siyasi Tarih 1789-2010. DER Yayınları.
- Uslu, N. (2000). Türk- Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs. 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.
- Ulus Gazetesi.
- Yalçınkaya, MA. (1998). İngiliz kaynaklarına göre 19. yüzyılın Başlarında Kıbrıs: Wittman ve Leake'nin izlenimleri II. Uluslararası Kıbrıs araştırmaları kongresi(24-27 Kasım 1998). Yay. Haz. Bozkurt, İ., Ateşin, H., & Kansu, M. (yay. haz.), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, 329-346.
- Yeni Sabah Gazetesi.
- Yurdakul, E. (2002). Kıbrıs Türkleri ve Atatürk inkılâplarının Kıbrıs'ta uygulanması. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Yüksel, DY. (2009). Kıbrıs Türk milli mücadelesi(1914-1958). CTTAD, 8 (18-19), 161-184.
- Yüksel, DY. (2018). Kıbrıs'ta yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı(1957-1964). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 34 (98) (2018), 311-375.

Summary

Cyprus, which has had strategic importance for centuries, began to spread the idea of ENOSIS on the island with the nationalist movement that emerged after the French Revolution. Thus, Cyprus began to become an international problem over time. When the subject of the article, the 1960s, came, it was understood that this problem concerned both the Turkish and international public opinion.

Our study will seek answers to several questions. Why did the Cyprus problem become a public issue in the 1960s and not before? What are the studies conducted on the solution of the relevant problem and how effective were they? The aim of our study is to provide a micro contribution to this subject by finding answers to these questions.

Since our study is about public opinion, the research method also changes. Because public opinion is a phenomenon that can be shaped through the press and associations. Therefore, archives and newspapers should be researched before scientific works. The fact that the documents related to our subject were found in the Presidential Cemal Gürsel Archive in Beştepe in particular revealed that a different research method should be developed. Based on the documents in the archive, it was understood that the incidents that took place attracted the attention of the public as a result of our research in newspapers. After the collection of the relevant information, the scientific works written about the Cyprus issue were scanned and the research process of the study was completed.

As a result of these studies, scientific results were reached about the effects of the Cyprus issue on Turkish and world public opinion. Accordingly; In order to create public opinion on the Cyprus issue, the associations established in Turkey and the Turks living abroad, the Republic of Turkey acted in the same direction. However, this was not enough to create an effective public opinion on the issue.

EKLER

PTT

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul etmez

TELGRAF

Yol : _____

Servis İşareti : _____

Adresi : SAYIN CEMAL GURSEL.
CUMHUR BASKANI

ANKARA

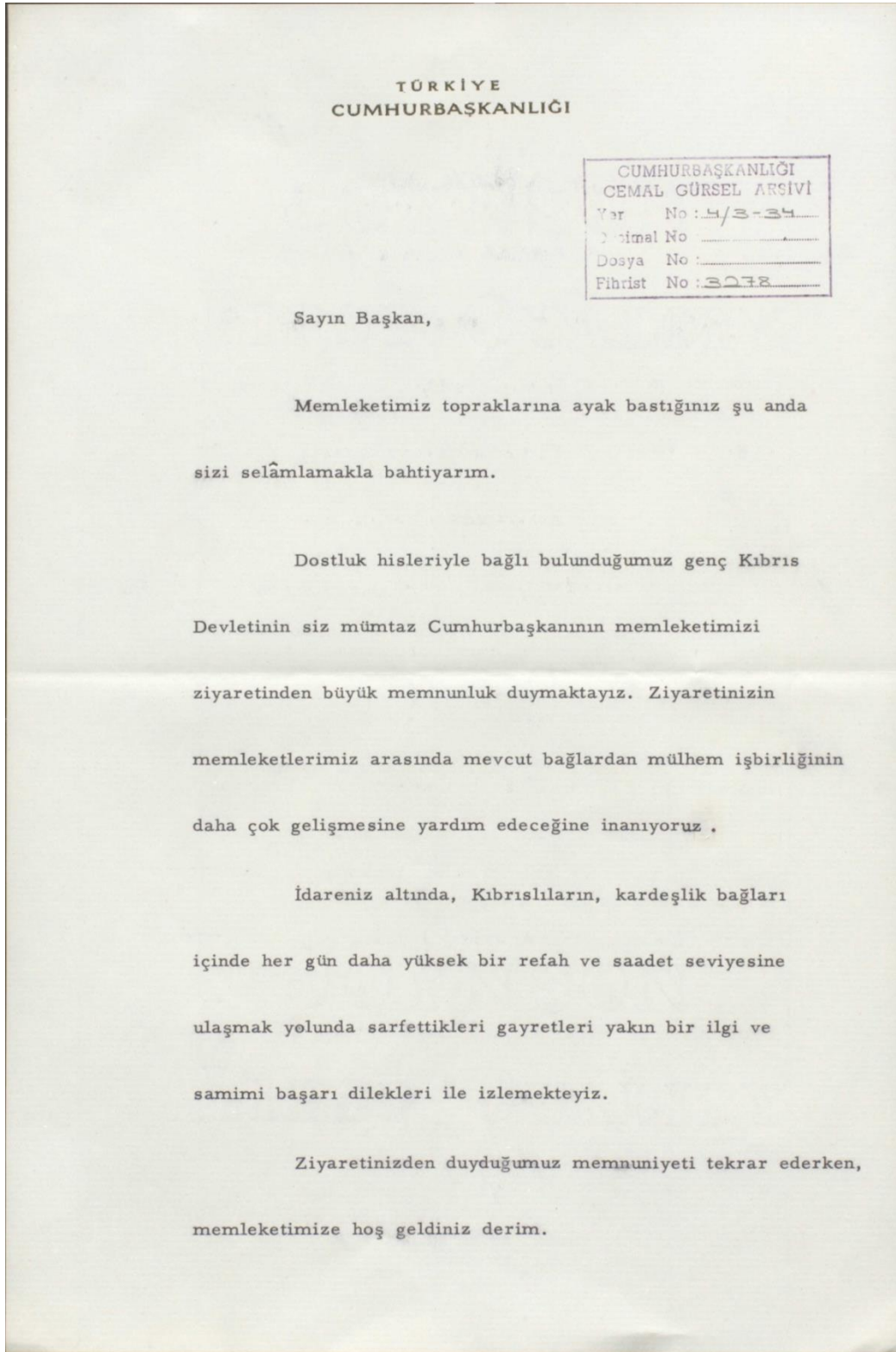
Sıra no.	İlk merkez	Numara	Kelime	Verildiği		Resmî	Orta merkez	Alındığı		İmza
				tarih	saat			tarih	saat	
ANK.	FONO TEL	2757	60	26.3.	14.	Hüsusi	SURET	26.3.1962	15.30	PI

25 MART YUNAN BAĞIMSIZLIK GÜNÜNDE 2 TARİHİ CAMII VE TURBEYE TECAVUZ
EDİLMEK SURETİYLE MUKADDESATIMIZA KARŞI GİRİŞİLEN HAREKETLER KARŞISINDA
TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİNİN GÖSTERDİĞİ İLGİ BİZ KIBRIS TÜRK YÜKSEK
TAHSİL GENÇLİĞİNİN GÜVENİNİ BİR KAT DAHA ARTTIRMISTIR. İLERİDE HİTAYELE-
RİNİZİN DEVAM EDECEĞİNE BUTUN KALBİMİZLE İNANIR BAĞLILIGIMIZI BİR
KERRE DAHA BELİRTİRİZ SAYGILARIMIZLA .
KIBRIS TÜRK YÜKSEK TAHSİL GENÇLİĞİ

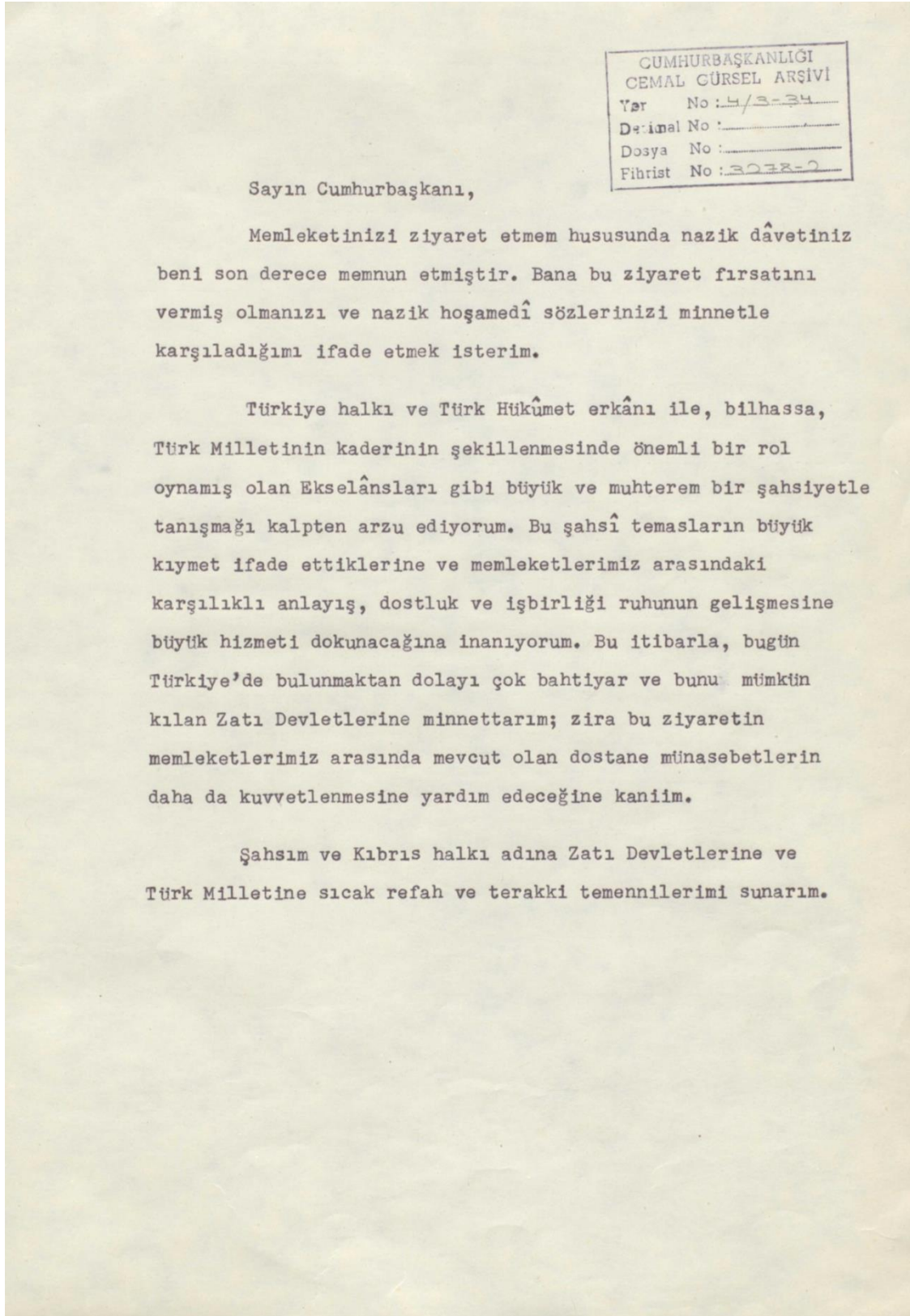
Stok No. 3001 - 3200 (198X140) 20.000.000 ad. 1961

(TCDD Matbaası - İzmir - 4236 - 1961)

Ek 1: 25 Mart 1962 tarihinde Kıbrıs'ta yaşanan bombalama olayı sonrasında Kıbrıs Türk Yüksek Tahsil Gençliği'nin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği telgraf. (T. C. Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi (CCGA), 04003206-1, (26.03.1962).

Ek 2: 22 Kasım 1962 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Makarios'a hitaben yaptığı konuşma. (CCGA, 04003278-1, (22.11.1962).

Ek 3: 22 Kasım 1962 tarihinde Makarios’un Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e hitaben yaptığı konuşma. (CCGA, 04003278-3, (22.11.1962).

PTT

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul etmez

20

TEL GRAF

Yol :

Servis işareti : 63797

Adresi : SAYIN CEMAL GURSEL
CUMHURBAŞKANI ANKARA

22.12.63-24
11
ANKARA

Sıra no.	İlk merkez	Numara	Kelime	Verildiği		Orta merkez	Alındığı		İmza
				tarih	saat		tarih	saat	
ANK	YENİSEHIR	853	20	22/12	22		23/12	00/10	AFET

KIBRIS TÜRKLERİNE YAPILAN TECAVUZLETİ LANETLER DAVAMIZA OLAN
İNANCIMIZI BİLDİRİBİZ.

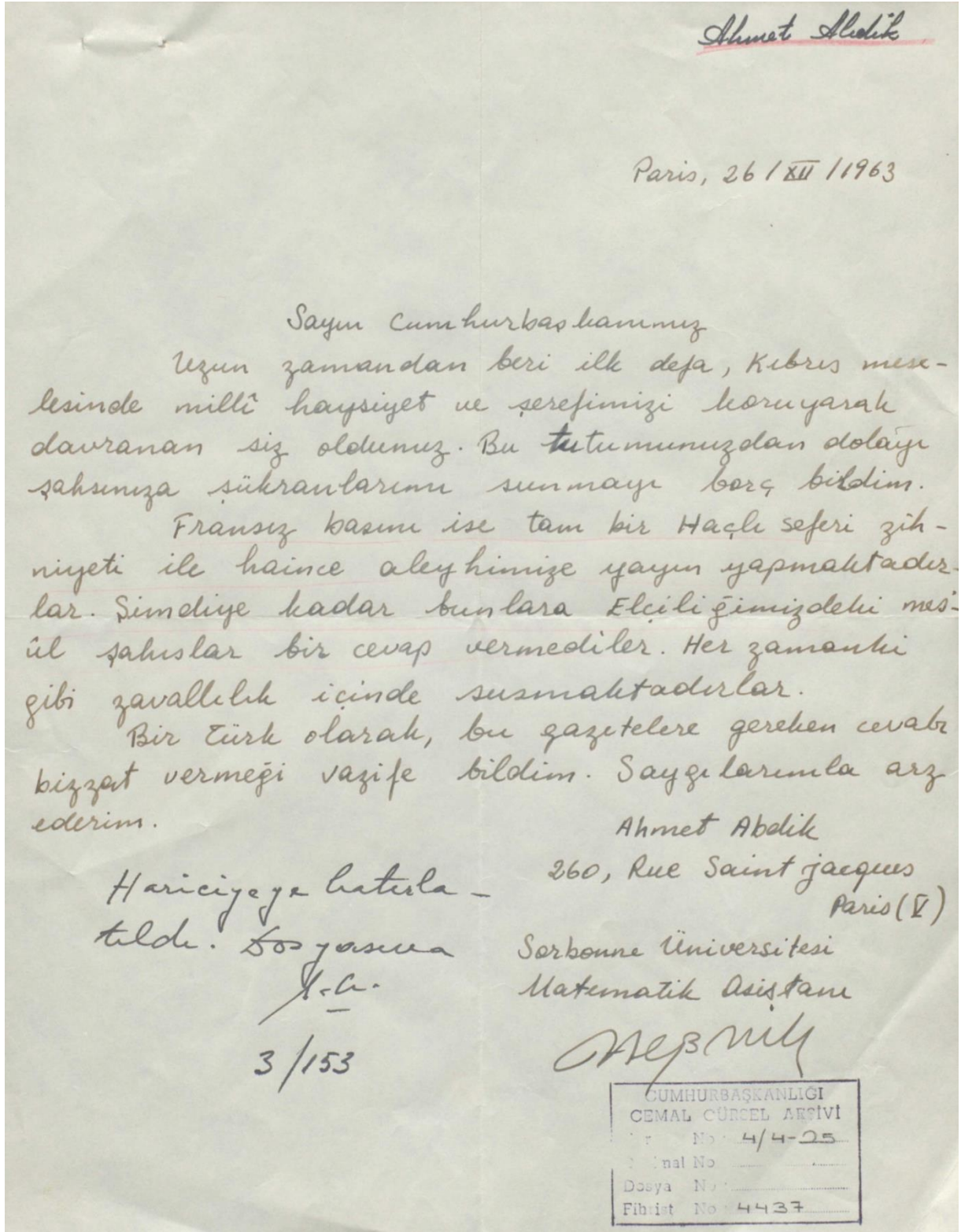
KIBRIS TÜRK YÜKSEK TAHSİL GENCLİĞİ
ANKARA

36-XII-1963
3/7583

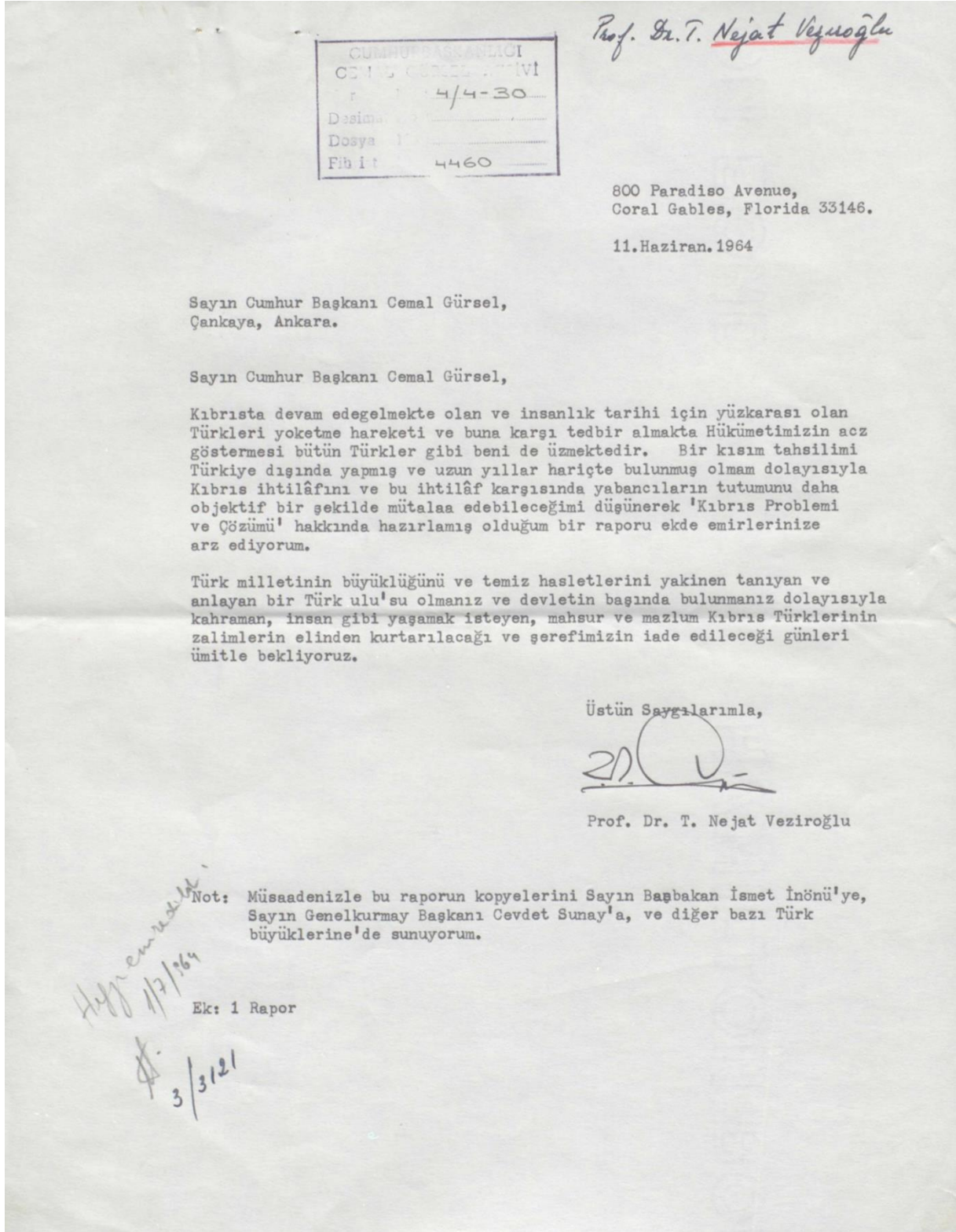
Stok No. 3001 - 3200 (192x140) 10.000.000 ad. 1963

(T C D D Matbaası - İzmir - 4223 - 1963)

Ek 4: 1963 Aralık ayında Kıbrıslı Türklere karşı yapılan saldırılar hakkındaki telgraf. (CCGA, 0400296-1, (22 Aralık 1963).

Ek 5: Sorbonne Üniversitesi Matematik Asistanı Ahmet Abidik'in Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği mektup. (CCGA, 04004437-1, (26.12.1963).

Ek 6: Prof. Dr. Nejat Veziroğlu'nun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği raporun başlangıç sayfası.
(CCGA, 04004460-1, (11.06.1964).

11.Haziran.1964

KIBRIS PROBLEMİ VE ÇÖZÜMÜ

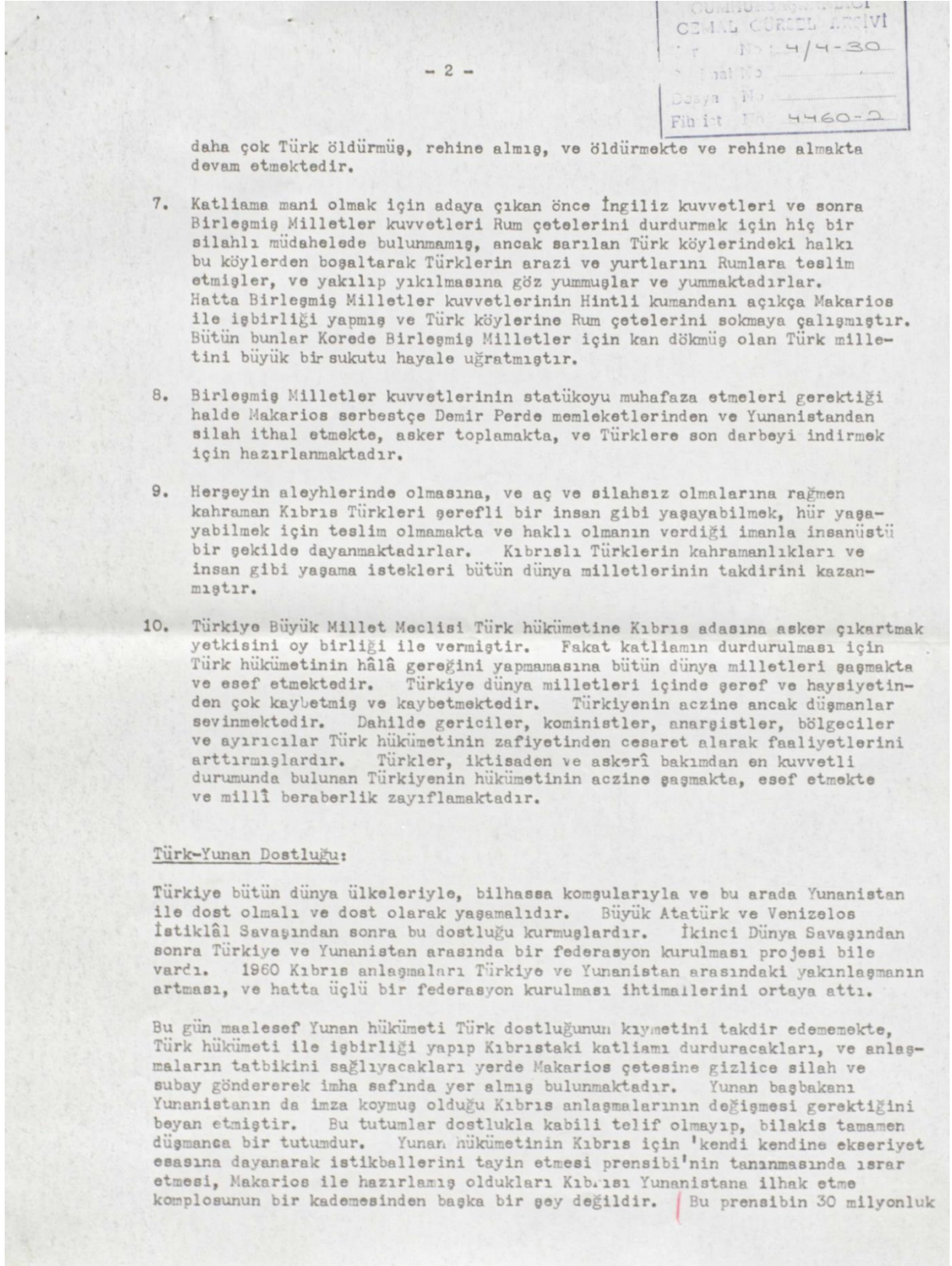
CUMHURBAŞKANI	
CEMAL GÜRSEL ARŞİVİ	
Yer	No: 4/4-30
Orjinal No	
Dosya No	
Fibrist No	4460-1

Vakıalar:

İnsanlık tarihi için büyük yüzkarası teşkil eden Kıbrıs Türklerinin katliamı ile ilgili vakıalar şu şekilde özetlenebilir:

1. Kıbrıs tarihin başından beri Orta Asyadan gelen muhtelif Türk kavimleriyle iskân edilmiş olup adayı 19 uncu asırda İngilizler muvakkat kaydıyla alıncaya kadar Türkler adadaki etnik guruplar arasında ekseriyette bulunmaktaydı. İngiliz İmparatorluk idaresinin adayı tamamen Türk vatanından ayırmak gayesi ile ada Türklerine baskı yapması sonucunda Türklerin mühim bir kısmı Anadolu ve diğer bazı ülkelere göç etmiştir. Bu Türklerin çoğu adada asayiş, eşitlik, hak ve hürriyetin teessüs ettiğini gördükleri anda atalarının vatanı olan ve hâlâ bir çok arazi ve mülklerinin bulunduğu Kıbrıs adasına dönmeye hazırdır. Önce İngilizlerin ve sonra Kıbrıs Rumlarının yaptıkları baskılara rağmen ada Türkleri (göç edenler dahil) arazilerini elden çıkarmamışlar, Rumlara satmamışlar, ve bugün bile Kıbrıs'taki Türklerin ada nüfusunun dörtte birini teşkil etmelerine rağmen ada arazisinin yarısından çok fazlası Türklere aittir. Kıbrıs dışındaki Türkler ve Rumlar da hesaba katıldığı takdirde bütün nüfusun yarısından fazlasını Türkler teşkil etmektedir.
2. 1960 Yılında Türkiye, İngiltere, Yunanistan, ve Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasında yapılan anlaşmalarla adaya bir nevi kondominium statüsü verilmiş, ada anayasası Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından garanti edilmiş, ve anlaşmalar bu devletlere anayasanın tatbikini sağlamak için askerî müdahale hakkı tanımıştır.
3. Mezûr anlaşmalarla kurulan Kıbrıs Cumhuriyetinin başına Rum ekseriyeti tarafından -Cumhuriyetin kurulmasından evvel İngiliz kadın, çocuk ve erkeklerini öldüren eşkiyalara akıl hocalığı yaptığı ve yataklık ettiği için İngilizler tarafından sürgüne gönderilen- Kıbrıs Başpapağı Makarios getirilmiştir.
4. Kıbrıs Yunanistana katmayı gaye edinen Makarios ve taraftarları anlaşmaları ve anayasayı tatbik etmemeye, anayasaya aykırı kanunlar çıkarmaya, ve Türklere çeşitli baskılar yapmaya başlamışlardır. Hatta anayasaya aykırı olarak çıkardıkları kanunları reddeden bitaraf anayasa mahkemesi başkanını Kıbrıs'tan kaçırmışlardır.
5. Nihayet Makarios, ve komünist ve eşkiyalardan müteşekkil taraftarları, 1963 Aralık ayından itibaren insanlık tarihinin en çirkin, en yüzkarası sayfelerini yazmaya başlamışlardır. Ada Türklerini imha etmek için geniş ve plânlı bir katliam hareketine girişmişlerdir. Silahsız Türk kadınlarını, çocuklarını ve erkeklerini 20 inci asır medenî dünyasının gözleri önünde öldürmekte, Türklerin köylerini ve yurtlarını yakıp yıkmakta ve yağma etmektedirler.
6. Katliamı durdurmak ve anayasanın tatbikini sağlamak için Türk hükümeti çeşitli siyasî teşebbüslerde bulunmuş, notalar vermiş, askerî çıkartma yapmakla tehdit etmiş, fakat bunların hiçbirisi müessir olmamış yahut tesiri bir kaç güne münhasır kalmıştır. Türk hükümetinin her teşebbüsünden sonra Makarios ve çetesi Türklere daha şiddetle hücum etmeye başlamış,

Ek 7: Prof. Dr. Nejat Veziroğlu'nun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği raporun birinci sayfası. (CCGA, 04004460-1, (11.06.1964).

Ek 8: Prof. Dr. Nejat Veziroğlu'nun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği raporun ikinci sayfası. (CCGA, 04004460-1, (11.06.1964).

- 3 -

CEMAL GÜRSÜL ARŞİVİ
Tarih: 4/4-30
Dosya No: 4460-3
Fihrit No: 4460-3

Türkiye ile 8 milyonluk Yunanistandan müteşekkil bir memlekete tatbik edilmesine acaba Yunan hükümeti razı olur mu?

Tıpkı Venizelos'un zamanında olduğu gibi er geç Yunan liderleri Türk dostluğunun değerini anlayacaklar ve belki de daha yakın bir Türk-Yunan dostluğu kurulacaktır. Yunan liderlerine bu hakikat yolunu göstermek Türk hükümetinin ödevidir. Yunanistanın Kıbrıs anlaşmalarının tadil edilmesini istemesi, otomatik olarak Türkiye'ye de Yunanistandan bazı anlaşmaların değişmesini talep etmek ve diğer taleplerde bulunmak hakkını bahsetmiştir. Batı Trakya'nın ve 12 adanın Türkiye'ye iadesini enerjik bir şekilde talep etmek zamanı gelmiştir.

Kıbrıs, Oniki ada, ve Batı Trakya meseleleri hakkaniyet ve siyasi-coğrafya esaslarına göre halledildikten sonra Yunanistan ile Türkiye arasında hakiki ve süreli bir dostluk kurulabilir.

Çözüm:

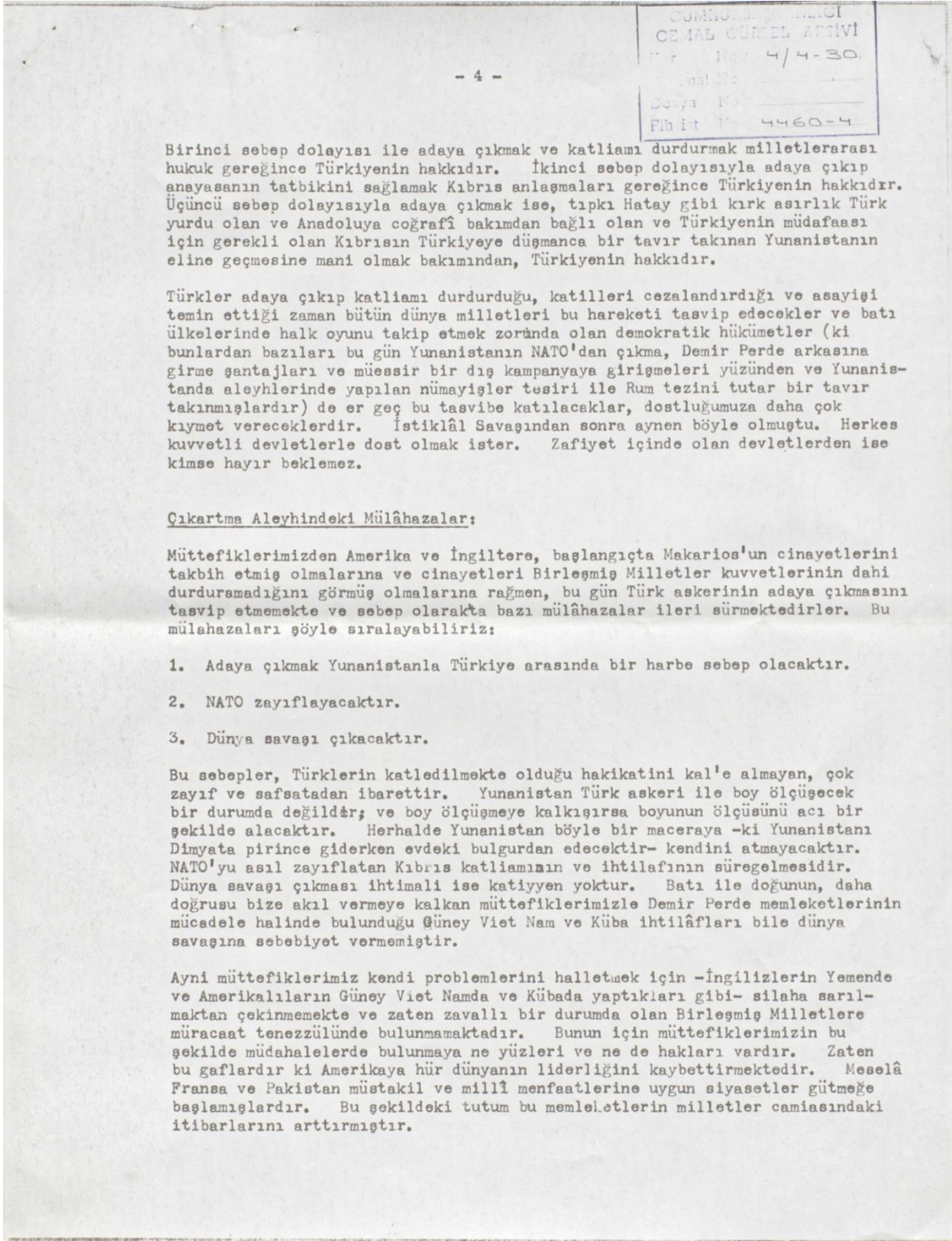
Türkiye tarihinin dönüm noktalarından birisinde bulunmaktadır. Türk hükümetinin vazifesi Türklerin istiklâlini, hürriyetini sağlamak, şerefli bir insan gibi yaşamalarını temin etmektir. Kıbrıs ihtilâfının çözümü için bütün yollar denenmiş, katiller durdurulacaklarına faaliyetlerini daha da arttırmışlar ve arttırmak için silahlanmaktadırlar. Makarios bütün arabulma tekliflerini reddetmiştir. Birleşmiş Milletler arabulucusunun yapacağı uzlaşma teklifinin de aynı akıbete uğrayacağına hiç şüphe yoktur. Çok yakın bir tarihte Makarios'un Kıbrıs Yunanistanına ilhak ettiği haberini almak bile ihtimal dahilindedir. Bunu Yunanistanın kabul edip, uçak ve gemilerle asker gönderip, Türklerin imhasını tamamlama hareketine iştirak etmeleri ihtimali dahi varittir. Kıbrısın Yunanistanına ilhak edilmesini tanımamıza mukabil müttefiklerimizin bize milyonlarca dolar yardım teklif etmeleri de varittir.

Bütün bunlar karşısında Türklerin hükümet ve ordusunun vazifesi sarıhtır: Mahsur, mazlum ve kahraman Kıbrıs Türklerini kurtarmak, Türkiye'nin şeref ve haysiyetini iade etmek, ve katilleri en acı şekilde cezalandırmak!

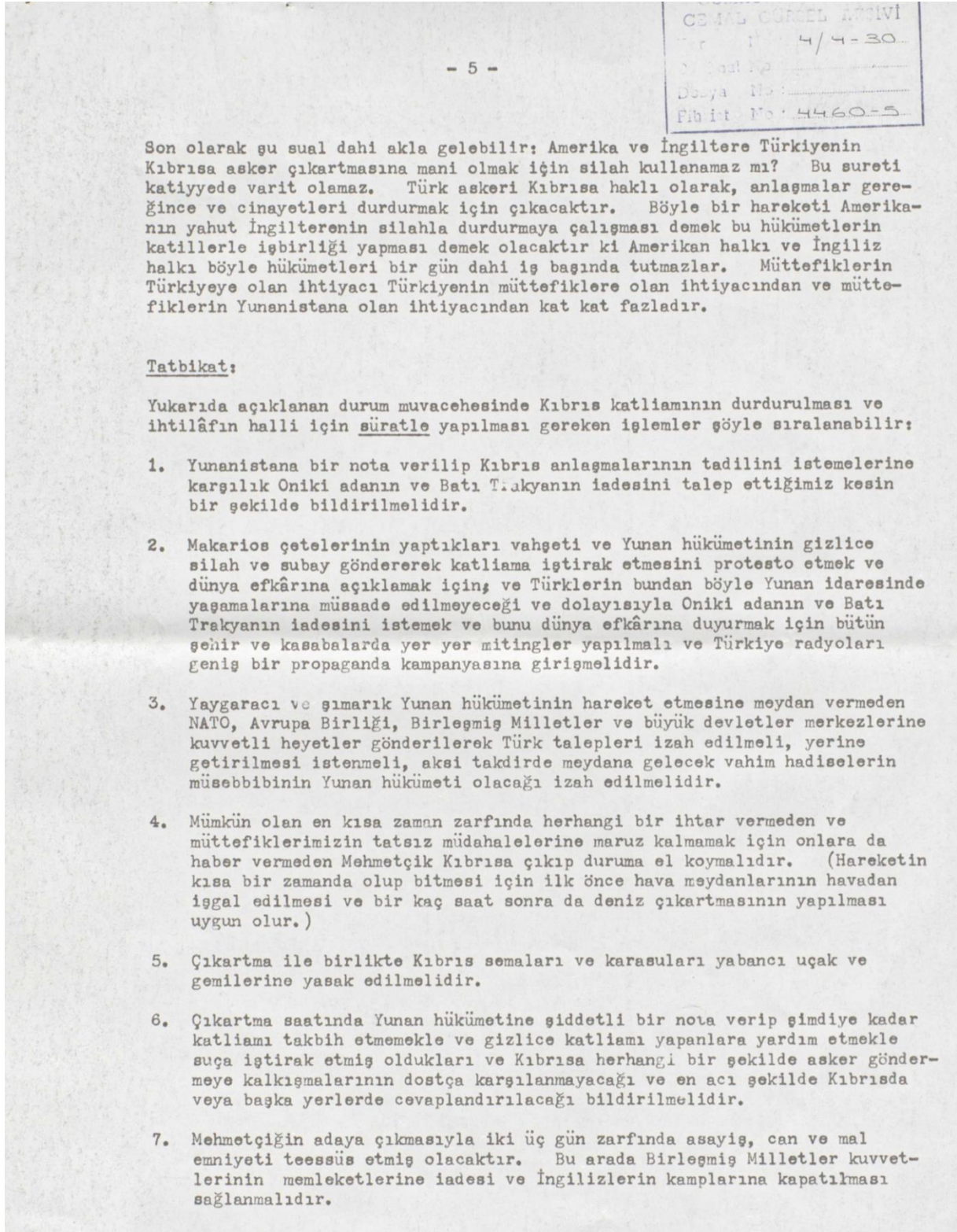
Türk milletinin dışından tırnağından arttırarak göz bebeği gibi baktığı Türk ordusu sayıca ve silahça en kuvvetli devirlerinden birindedir. Kendisine düşen her vazifeyi yerine getirecek kudrettedir. Dostlarımız arasında Kut'ul Amara savaşında belden aşağısı felce uğrayan, Çanakkalede denize dökülen İngilizler, İzmirde denize dökülen Yunanlılar, ve Korede Türk Birliği sayesinde imhadan kurtulup geri çekilen Amerikalılar, ve düşmanlarımız Türk askerinin kuvvet ve kudretini çok iyi takdir etmişlerdir. Mehmetçiğin Kıbrıs ayak bastığı haberinin adaya yayılması bile Kıbrıs asayişini getirmeğe kâfidir.

Türkiye'nin Kıbrıs asker çıkartmasını haklı kılan sebepler şu şekilde özetlenebilir:

1. Makarios ve çetesi Türkleri katletmektedir.
2. Makarios ve çetesi anayasayı çiğnemiş ve çiğnemektedir.
3. Makarios ve Yunan hükümeti Kıbrıs Yunanistanına ilhak etmek için bir komplo kurmuş, ve bunu tahakkuk ettirmeğe doğru uğraşmaktadırlar.

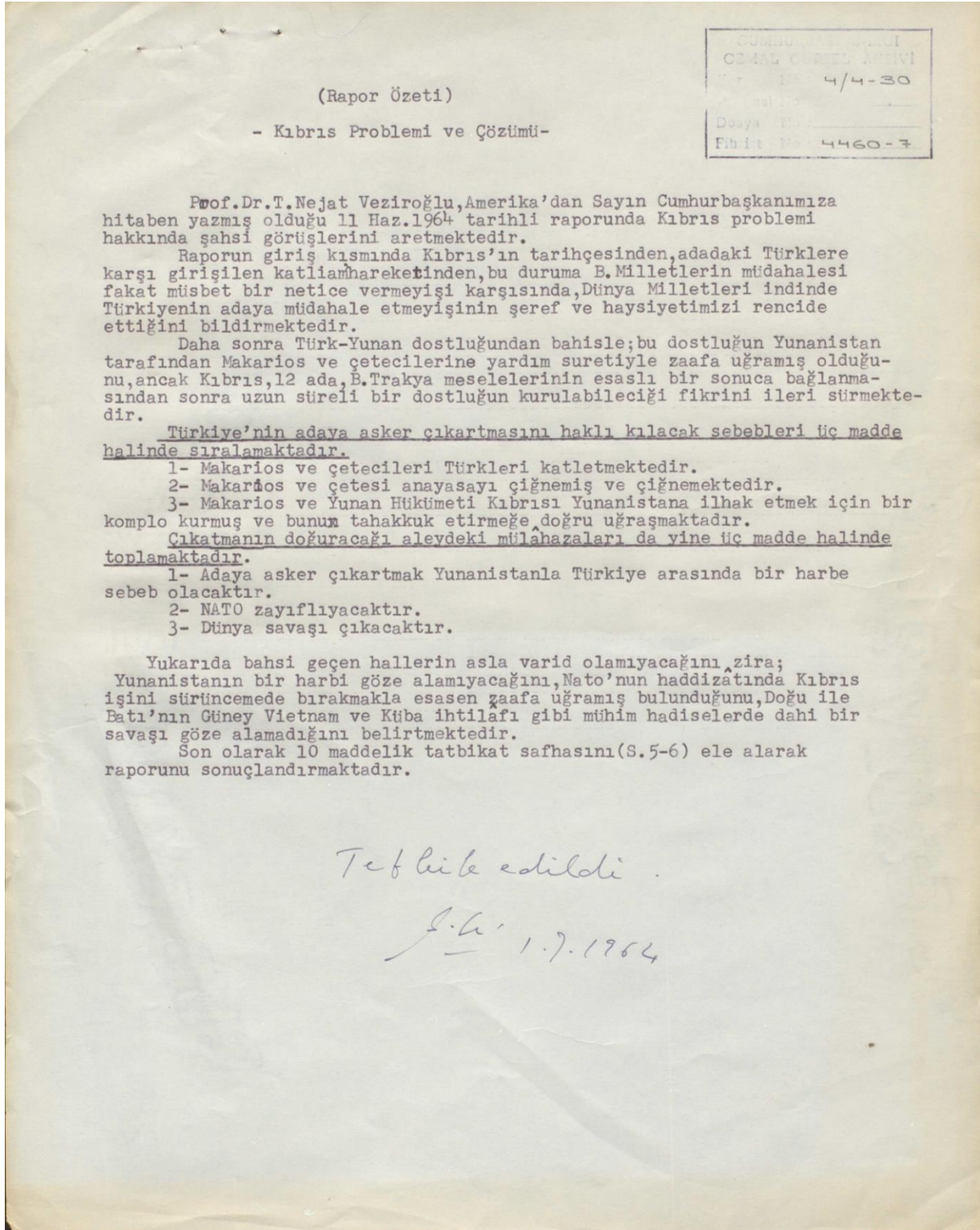

Ek 10: Prof. Dr. Nejat Veziroğlu'nun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği raporun dördüncü sayfası. (CCGA, 04004460-1, (11.06.1964).

Ek 11: Prof. Dr. Nejat Veziroğlu'nun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği raporun beşinci sayfası. (CCGA, 04004460-1, (11.06.1964).

110

Ek 13: Prof. Dr. Nejat Veziroğlu'nun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği raporun özet sayfası. (CCGA, 04004460-1, (11.06.1964).

T. C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

CUMHURBAŞKANLIĞI
CEMAL CEMEL ARŞİVİ
15.4/5-4
Fib. No: 5106

Kıbrıs B. Dairesi Gn. Md. 740.180/43

Konu : Irak Din Âlimleri
Cemiyeti Başkanının
mesajı

Ankara
29/5/1964

Ek. 2

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine

İlgi

"Irak Din Âlimleri Cemiyeti Başkanı" Emced El Zahavi, Kıbrıs'taki soydaşlarımıza yapılan mezalimi takbih eden bir mesajını Bağdat'taki temsilcilikleri vasıtasıyla müslüman devlet başkanlarına göndermiştir.

Sayın Cumhurbaşkanımıza arzolunmak üzere Bağdat Büyükelçiliğimizden alınan mesajın arapça metni ile tercümesi leffen takdim kılınmıştır.

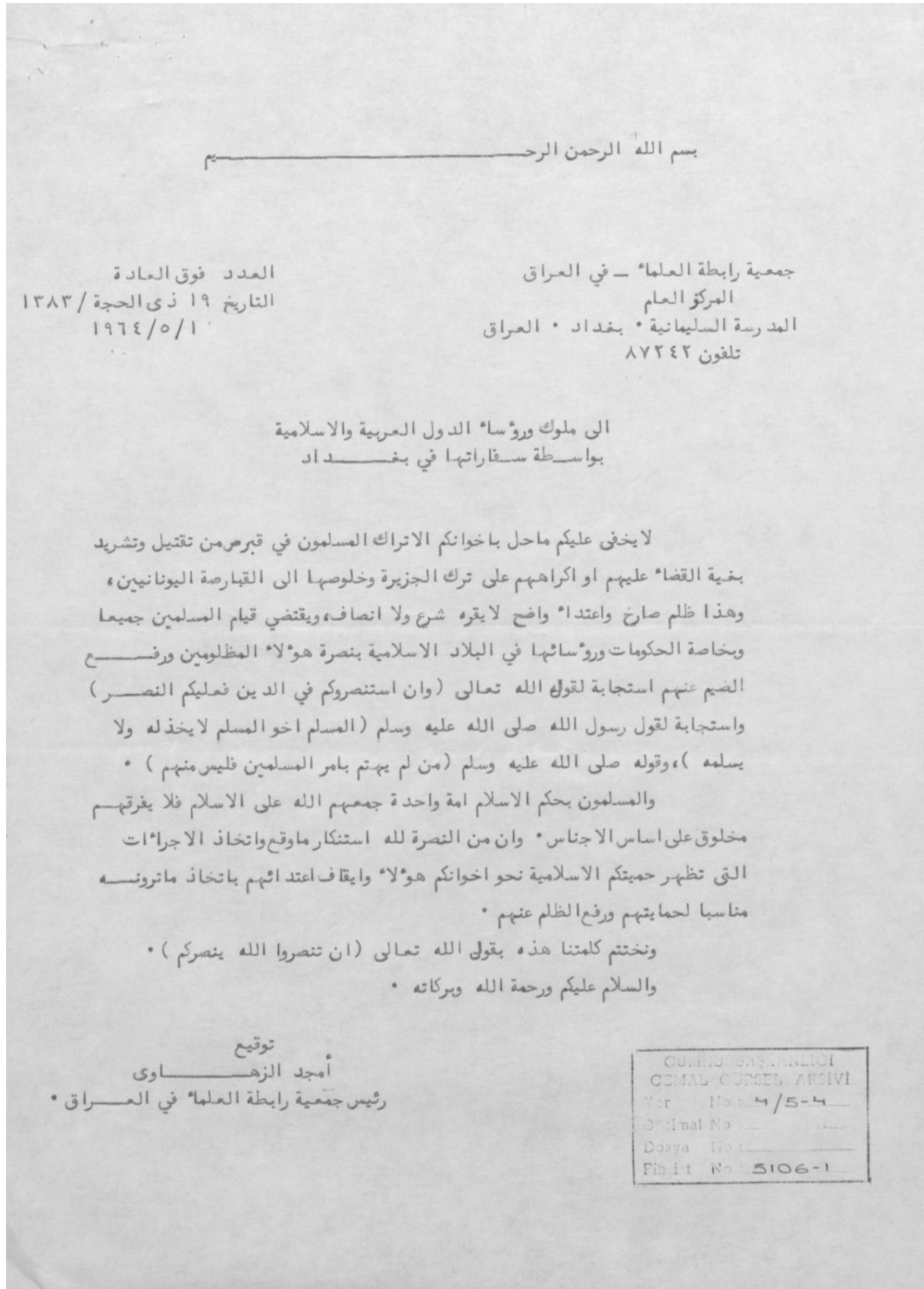
Saygılarımla arzederim.

Dışişleri Bakanı y.
Fuat Bayramoğlu
Büyükelçi
Genel Sekreter

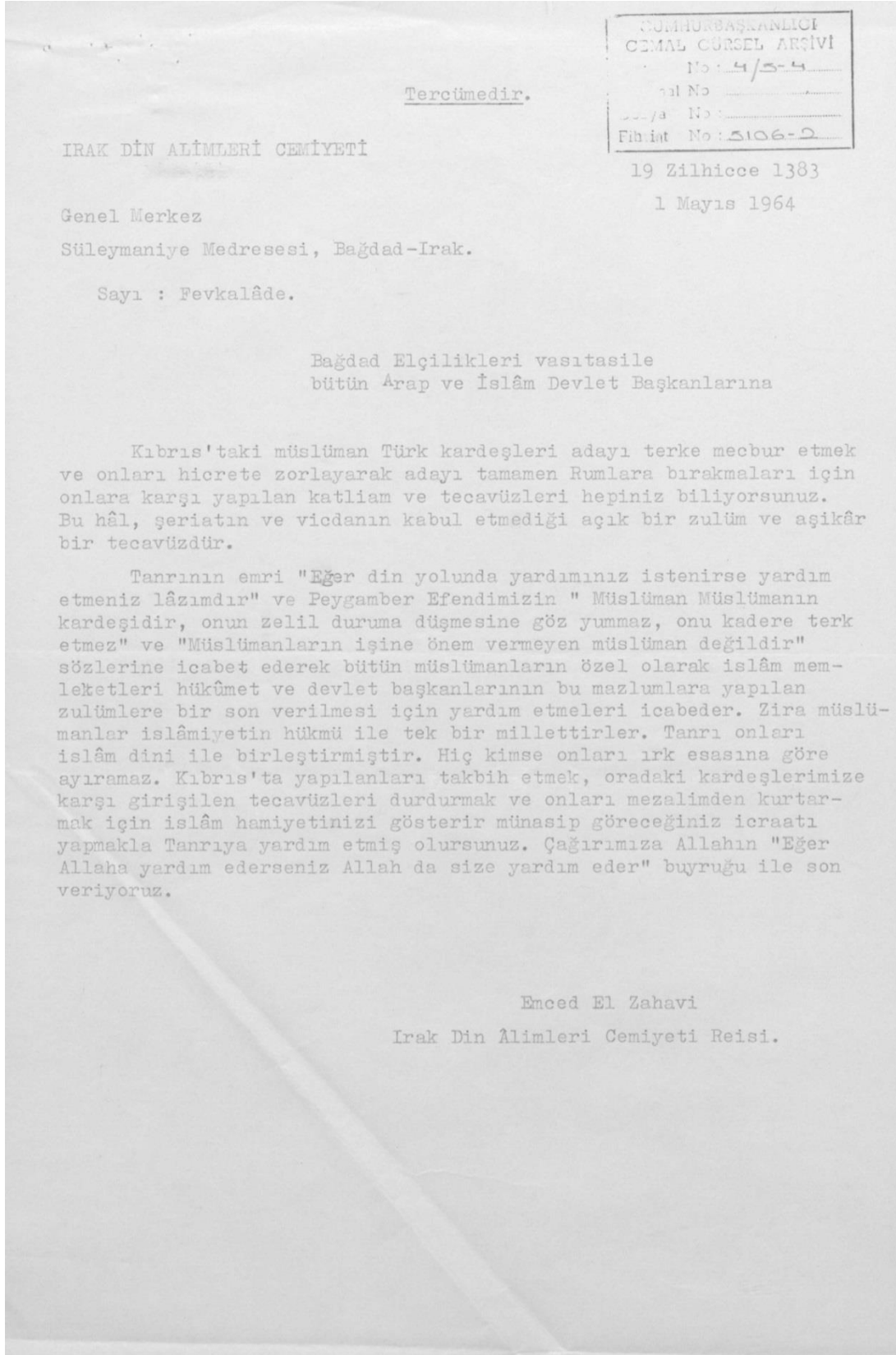
*Serezgi, buie beanie
telefonla bildirildi.
Borya'ya
Lh'*

(11-7-1964)
3/3321

Ek 14: Irak Din Âlimleri Cemiyeti'nin Kıbrıs ile ilgili mesajının Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmesi. (CCGA, 04005106-1, (29.05.1964).

Ek 15: Irak Din Âlimleri Cemiyeti'nin Kıbrıs ile ilgili mesajının aslı. (CCGA, 04005106-2, (19 Zilhicce 1383).

Ek 16: Irak Din Âlimleri Cemiyeti'nin Kıbrıs ile ilgili mesajının tercümesi. (CCGA, 04005106-3, (1 Mayıs 1964).

Ek 17: Bayraktar ve Ömeriye Camileri'nin bombalanması ile ilgili haber. (Cumhuriyet, 29 Mart 1962,1.)